

Emine Sevgi Özdamar'ın “Annedili” Adlı Eserinde Bellek ve Bilinç Akışı Tekniği

Şenay KIRGIZ KARAK*

Giriş

Göç etmek, dahası memleket algısını oluşturan bir yerden uzaklaşmak, Aitlik duygusu taşınan bir bölgeden başka bir yere gitmek her zaman zor olmuştur. Göçer olma fikri, bireyde farklı bir bilinç algısı uyandırır. Altmışlı yılların başlarında ortaya çıkan Türkiye'den Avrupa'nın değişik yerlerine, özellikle Almanya'ya, doğru yapılan göç hareketi, bazı göçmenler üzerinde daha yoğun bir duygusallığı beraberinde getirir. Bu duygusallık sonucunda ortaya çıkan eserler; bugün ki Göçmen Yazını kategorisinin temellerini oluşturur.

Bir ülkede yabancı olma fikri, kendini öteki olarak hissetme, yaşanan maddi ve manevi sıkıntılar Göçmen Yazınında işlenen konuların büyük bir çoğunluğunu oluşturmaktadır.

“Yazının doğuşunda etkili olan olumsuz koşullar, onun bilinen yazınbilimsel ölçütlerle değerlendirilmesine olanak tanımaz. Göçmen Yazını, öncelikli olarak varolan, başka bir söylemle yaşanan gerçekleri sergilemeye çalışır. Bu gerçekler, yabancıların Almanya'da yaşadıkları sorunlardır. Onları anlatmaya odaklanan yazının, yazınsal ölçütleri geri plana ittiği kolaylıkla saptanabilir. Bazı yazarların aldıkları eğitim ve kültürel düzeyin yetersizliği yanında, öncelikli amacın, Almanya'da yaşayan yabancıların sıkıntılarını dile getirmek olması, yazınsal ve estetiksel inceliklerin dikkate alınmamasına yol açar” (Uyanık, 2003, s.115).

Böyle bir durumda Göçmen Yazının ortaya çıkışını kapsayan bu süreçte, tam anlamıyla bir estetik kaygısı taşıdığı pek söylenemez. Göçmen yazınına gelen en büyük eleştirilerden birisi de tam anlamıyla edebi özellikler taşıyor olmasıdır. Heimke Schierloch'un Göçmen Yazını ile ilgili olarak “Bu edebiyat basit yazılmıştır, çünkü ülkelerinden uzaklarda yaşamak zorunda kalan insanların düşüncelerinden ve içinde buldukları koşullardan ortaya çıkmıştır. Bu gerçekten dolayı yazınsal inceliklere ve biçimlere bağlı kalmamıştır: Çünkü 0, varolan bir gerçeklikten yola çıkar” (Schierloch, 1984, s.22) sözleri aslında Göçmen Yazının yazınsal incelikten uzaklığına bir örnektir.

İlk etapta bir yazın türü olarak değil, aksine bir dert yanma alanı olarak görülen Göçmen Yazını yazınsal varlığını ancak "yetmişli yılların sonunda seksenli yılların başında" (Ackermann, 1983, s.56) kazanır. Duyguların yansımaları olan şiirleriyle ve son zamanlarda sıklıkla basılan romanlarıyla Göçmen Yazını yazarları için memleket algısı ağır bir yer tutar. Her ne kadar Almanca olarak yazsalar da kendi kültürlerinden, destanlarından, efsanelerinden, masallarından, batıl inanışlarından vazgeçmezler. Bu durum, yazarların bir Avrupa ülkesinde yaşamalarına rağmen, halen kendi kültürlerinden kopmadıklarını ifade etmektedir. Genellikle uzaklık, özlem, memleketten kopuş, iki dilli olma sorunu, gurbet olgusu, kimlik, ötekilik,

* Yrd. Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı A.B.D, Sivas, Türkiye, E-mail:senay_kirgiz@hotmail.com.

aitlik, gurbette yaşanan sorunlar, ikinci derecede vatandaş olma hissi konuların işlendiği türe; ilk başlarda Konuk İşçi Yazını (Gastarbeiterliteratur) ismi verilir. Tütün Göçmen Yazını (Migrationliteratur) olarak adlandırılmaya başlanması ancak seksenli yıllar ile birlikte olur (Kuruyazıcı, 2001, s.10). Konuk İşçi, bir anlamda geçici işçi yazını olmaktan çıkıp Göçmen Yazını olarak adlandırma, tütün giderek Alman Edebiyatı'nda daimilik kazandığının altını çizer.

Konuk İşçi Yazınından, Göçmen Yazınına dahası *Göçer Yazınına*(Tilbe, 2015, s.460) doğru giden bu yolda; Ali Özenç, Adnan Binyazar, Araş Ören, Aysel Özakin, Ahmet Uysal, Alev Tekinay, Aziz Yaşar Kılıç, Birol Denizlerli, Doğan Firuzbay, Dursun Akçam, Emine Sevgi Özdamar, Erdal Öz, Erol Yıldırım, Ertunç Barın, Fakir Baykurt, Fethi Savaşçı, Gültekin Emre, Güney Dal, Gülen Yeğenoğlu, Hüseyin Pehlivan, Habib Bektaş, Hasan Devran, Hamdi Tanses, Hüdayi Ülkel, Halit Ünal, Hülya Serap Özakin, İsmet Elçi, Kürşat İstanbullu, Kemal Kurt, Levent Aktoprak, Mehmet Kılıç, Meltem Ayaz, Mevlüt Asar, Metin Fakioğlu, Muammer Tuksavul, Meray Ülgen, Necati Tosuner, Nevel Cumart, Nevzat Üstün, Nazmi Kavasoğlu, Orhan M. Arıburnu, Osman Engin, Ömer Polat, Özdemir Başargan, Özgür Savaşçı, Rana Demirkan, Reşat Karakuyu, Saliha Scheinhardt, Selim Özdoğan, Sıtkı Salih Gör, Sadi Üçüncü, Şinasi Dikmen, Şiir Eroğlu, Turgan Arınır, Vehbi Bardakçı, Yağmur Atsız, Yusuf Ziya Bahadrlı, Yüksel Pazarkaya, Yunus Saltuk, Zafer Şenocak ve Zehra Çırak (Zengin, 2000:107-108) gibi yazarların etkisi yadsınamaz bir gerçektir.

Emine Sevgi Özdamar'ın “Annedili” Adlı Eserinde Bellek Yansımaları ve Bilinç Akışı Tekniği

Bellek diğer bir ifade ile hafıza, aslında geçmişte bir zamanda beyinde depolanan bir olayın, olgunun, yaşantının şimdiki zaman düzleminde geri çağırılması olayıdır. Geçmişten şimdiye kadar ki süreçte bellek, sürekli bir devinime sahiptir. Bu devinin içerisinde kodlanan her bir olgu bireyin bilinç evresinde yer alır. Hayatın akıp gitmesi ve her saniyenin bir sonrakinin geçmişini taşıması, bellek olgusunun insan yaşamında sürekli yer aldığı göstergesidir. Belleğin geçmiş yaşantılar ile olan ilintisi, bir anlamda özneliği beraberinde getirir. Her birey geçmiş bir yaşantıyı şimdinin içerisinde harmanlayarak geri çağırır. O halde bellek olgusu nesnel olmaktan ziyade özeldir.

Bilinç ve bellek arasında tartışma götürmez bir ilişki vardır. Geçmişte yaşanan olaylar bilinç düzeyinde yer almaktadır. Bellek ise, bilinç düzeyinde yer alan yaşantıların anlamlandırılarak depolanması ve ihtiyaç duyulan zamanda geri çağırılmasıdır.

Çalışmanın, Göçmen Yazını yazarlarından biri olan Emine Sevgi Özdamar'ın “Annedili” adlı eserini kapsamaması, göç ile bellek arasında ne denli bir ilişkinin olduğunun açıklanması gerekliliğinin altını çizer. Göç etmek her ne kadar başka bir alana kanalize olmak anlamına gelse de, göçer açısındaki en önemli gerçek "kendini artık ne terk ettiği yere ne de her şeyi ardında bırakıp gittiği yere ait hissedeceği" (Kırgız Karak, 2014, s.229). Göç eden birey bir yandan göç ettiği yerin formlarına uyum sağlamakla yükümlü olsa da derinlerde bir yerde geride bıraktıklarının izlerini taşır. Bellek, geride bırakılanların hatırlanması arzusu ile devreye girer. Geride bırakılanları hatırlamak, şimdinin arasına geçmişi eklemek, memleket

özleminin bir nebze bile olsa giderilmesine yardımcı olur. Yabancı yerde olmanın getirdiği "insani güvensizlik" (Sirkeci, 2012, s.355) ile birlikte birey geçmişe yönelim gösterir. Geçmişten bellek aracılığı ile gelen bir yaşantı, bireyin kendini daha huzurlu hissetmesini sağlar. Huzur bulma arayışı içindeki birey, gerçek yaşantı ile hayal arasında kendine bir düzlem aralığı bulur. İki kültür arasında kalma tam da bu noktada ortaya çıkar.

Emine Sevgi Özdamar'ın eserine "Annedili" adını vermesi şüphesiz tesadüf değildir. Annedili memlekete ait olma hissidir. Vatanını özlemek ve kendi ana diline sığınmaktır. Eser, okura daha ilk sayfadan memleket özlemi çeken bir göçerin geçmiş yaşantılarını bellek düzlemine geri çağırma gayretini sunmaktadır:

Annedilimi ne zaman kaybettiğimi bir bilebilsem. Bir keresinde annemle ben annedimizde konuşuyorduk. Annem şöyle dedi bana: "Biliyor musun, öyle bir konuşuyorsun ki, her şeyi tastamam anlattım sanıyorsun, sonra gene rahat rahat anlatıyorsun, ben de hoop seninle birlikte atlıyorum, sonra rahat bir nefes alıyorum." Sonra da şöyle dedi: "Saçlarının yarısını Almanya'da bırakmışsın." (Özdamar, 2013, s.7)

Memleketinde annesi ile birlikte yaptığı bir konuşmayı hatırlayan anlatıcı, eser boyunca kendi annedilinde yaşadığı konuşmalardan bahsetmektedir. Şimdiki zaman düzleminde geçen eserde sıklıkla geçmiş zaman anlatılarına da yer verilmiştir. Annenin söylediği saçlarının yarısını Almanya'da bırakmışsın ifadesi, Göçmen yazınının konuları arasında yer alan çift kimlik sorununun altını çizer. Çift kimlikli bir yaşam sürmek anlatıcı açısından kolay değildir. Anlatıcı, eser boyunca annedilini nerede kaybetmiş olduğu sorusunun peşinden gider. "Belki önce dedeme dönmeliyim, işte o zaman anneme ve annediline giden yolu bulabilirim" (s.11) sözleri ile daha eskiye kökü Arabistan'a dayanan dedesine doğru yolculuk yapar. Bu yolculuk Batı Berlin'e orada Arap yazısının büyük ustası olan İbni Abdullah'a uzanır. Eserin Dededili adlı bölümünde anlatıcı gerçeklik ile hayal arasında gidip gelir. Emine Sevgi Özdamar'ın yazarlık karakteristiğinden olan Almancanın içerisine yerli motif kolajlaması bu bölümün temelini oluşturmaktadır. Bölümde Kuran'dan ayetler, Arapça ifadeler, Yusuf ile Züleyha'nın öyküsü, ilahiler, rüyalar, Kuran ve Türkçe şarkı karşılaştırmaları, atasözleri yer alır. Anlatıcı tüm bu ifadeleri Almanya'daki yaşamının arasına bellek yolu ile serpiştirir.

Karagöz Alamanya'da adlı bölümde ise; bir köy hikâyesi yer alır. Köylü ve bir eşek arasında geçen hikâyede vurucu nokta, Alamanya ifadesidir. Birinci Kuşak işçilerin ifadesi olan Alamanya, herkesin belleğinde orada çalışan işçi sınıfını getirir.

Özdamar'ın dili kullanarak bellekte yer alan Türk işçi imajını çağrıştırması bununla sınırlı değildir:

Türkler kendi dillerini Almanca kelimeler katarak konuşuyordu, Türkçe karşılığı olmayan şu kelimeler gibi: Çalışma Dairesi, Maliye Dairesi, Vergi Kartı, Meslek Okulu. Yıllanmış bir işçi konuştu:

"Sonra Dolmacer geldi. Maysterle konuştu. Bu Lohn stoyer kaybetmiş dedi. Finansamt çok fena dedi. Bombok. Kindergeld filan alamazsın. Yok. Aufenthalt da yok. Fremdpolizay vermiyor. Arbaytsamt da erlaubnis vermedi. Ben oğlanı Berufşuleye gönderiyorum. Çok şayze bu. Sen kranka mı çıktın?"

İkinci yıllanmış bir misafir işçi konuştu:

“Krankenhausta” doktorla gavga ettim. Nirde krankensaynın dedi. Yahu, doktor, etme tutma, ben krankım. Yahu krank görmüyorum. Yok krankensayn yok-para yok. Yahu, doktor dedim. Fabrika yollar urlauba gidiyorum. Haymveh falan dedim. Doktor: Nikis kran. Gesundşrayben yaptı. Ver gutpapiyer, ulan nikis schlecht papiyer dedim. Ben urlauba gidiyorum dedim.” (s. 64, 65)

Alıntıları numaralandıran Özdamar, sayfaların altına Almancaalarını vermiştir. Yarı ana dilde yarı gurbet dilinde yapılan konuşmalar, okurun belleğinde kültürlü olmayan, orta düzey işçi sınıfı algısını yaratır. Bir Temizlikçi Kadının Kariyeri: Almanya Anıları adlı son bölümde Özdamar, yine yerel söylemlere, Türkçe dörtlüklere yer verir.

Dört bölümden oluşan eserde Özdamar yalnızca karakterlerinde belleğine ulaşmaz, aynı zamanda okurun da belleğini harekete geçirir.

Bellek ve bilinç kavramlarının iç içe oluşu bir gerçektir. Çalışmada yer alan Bilinç akışı tekniği de her iki kavramla ilişkilidir. James Joyce’un *Ulysses*’i bilinç akışı tekniği açısından önemi son derece büyüktür ve hatta akla gelen ilk yazar-eser ikilisidir. Bilinç akışı tekniği, bir eser karakterinin düşünme eylemini olduğu gibi aktaran bir tekniktir. Bilinç akışında tam bir anlam bütünlüğü yoktur. Parça parça düşünceler, anlık ifadeler yer alır. Bilinç akışında anlatan karakter düşüncelerini kendisine yönelir. Bir diğer muhatap yoktur. Okur, bilinç akışı yaşayan anlatıcının düşüncelerine şahit olmaktan öteye gidemez. Anlamalı bir bütün olmaması okur için zor bir süreçtir. Bilinç akışı tekniğini yorumlamak, takip etmek kolay değildir. Anlatılanlar okura tam anlamıyla bir gerçeklik sunmaz. Hayal ile gerçek, geçmiş ile şimdiki zaman birbirine karışır. Anlatan kendi içinde bir iç hesaplaşma yaşarken okuru kendine şahit gösterir.

Bilinç akışı tekniğinde mantıksal bir sonuca ulaşmak mümkün değildir. Aksine, “Bilinç akışı tekniği neredeyse hiç değişmeden, fazla içe dönük tipteki insanları, nevrotik, akıl sağlığı bozuk olanları veya sürekli takıntı ve sayıklama sınırında yaşayan normal bireylerin bazı ruhsal durumlarını anlatmak için kullanılır” (Moretti, 2005, s. 197). Karakterin, belleğinin arka taraflarında hapsolmuş parçalanmış düşüncelerin, bilinç düzeyine çıkarmasından oluşan bilinç akışı tekniğinde, anlatılanlar ilk başta çok anlam ifade etmez. Okura düşen görev kendi belleklerinde yer alanlar ile bu düşünceleri anlamlandırmaktır. Belleğin çağrışım yoluyla harekete geçmesi ile bilinç akışının çağrışımından oluşması her iki kavramın otak özelliğidir.

Emine Sevgi Özdamar’ın “Annedili” adlı eserinde bilinç akışı tekniği göze çarpar. Karakterin iki kültür arasında sıkışmışlığı ve her iki kültüre de yabancı olması, onda nevrotik bir durum oluşturur. Bir yandan Almancaya olan yakınlığı, diğer tarafta ana dilini tekrardan bulma çabası içinde olan karakter, bunalımlı bir ruh haline bürünür. Almanca, bilincini ele geçirirken, karakter ısrarla belleğini harekete geçirir. Ana dilinden parçaları düzensiz olarak eser içerisine yerleştirir. Eser karakterinin bir adı yoktur. Özdamar, ana karakterine bir isim koymaz. Bunun sebebi, iki kültürde yaşayan herkesin kendinden bir şeyler bulmasını sağlamaktır. Bilinç akışı tekniğini kullanarak, iki dilli olan herkes için annedili özlemini gidermektir.

Eser içerisinde bilinç akışı tekniği hemen göze çarpar. Anlatıcı bazen kelimeler bazen de dörtlükler halinde bilinç akışı yaşar: “Görmek:sehen, sehen:görmek,

görmek ve kaza geçirmek” (s.9) örneğinde olduğu gibi aynı anlamlı her iki dildeki kelimeyi bir arada kullanır.

Dededili adlı bölümde ise, karakter daha derine Arap olan dedesinin diline yönelir. Karakterin Arapça-Türkçe kelimeler anlamında yaşadığı bilinç akışı daha yoğundur:

Leb-Dudak
Duçar-Yakalanmış
Mazi-Geçmiş
Medyun-Borçlu
Maytap-Havai fişek
İntizar-İlenmek
Muzdarip-Yüreği Yanmak
İnkıta-Kesilme
İkbal-Lütuf
İhtiyatkâr-Temkinli
İhtizar-Can çekişme
İhya-Diriltme
İkamet-Oturma
İkram-Saygıyla ağırlama
Hasret-Özlem
Sabr-Sabır
Musalla taşı-Ölü taşı
Muska-Tılsımlı söz
Esrar-Sırlar
Evham-Kuruntular
Mücamele-Karşılıklı güzel geçinme
Mutena-Özenli
Mübrem-Acil gerekli olan
Muzmahil-Tamamen yok eilmiş
Muvacehe-Yüzleşmek
Merhamet-Acıma
Sine-Göğüs

Emine Sevgi Özdamar’ın bilinç akışı tekniğini kullanışı diyaloglardan değil daha çok kelimelerden oluşur. Bölük pörçük kelimeler, karakterin zihninden anlamsız olarak geçer. Karakterin zihninde kelimeleri geçirmesinin sebebi, hem Türkçe’yi hem de Arapça’yı unutmak istememesidir. Kelimelerin ahenkli olarak peş peşe dizilmesi içerisinde bir dramı barındırır. Çok kültürlülük arasında sıkışıp kalan ve aيداتlık hissini kaybeden bir bireyin kendi özüne dönme çabaları ve bunu takıntılı bir şekilde dile getirmesi okur açısından düşündürücüdür.

Sonuç

Varlığını yazın sahnesine geç yer etmeyi başaran Göçmen Yazınının önemli yazarlarından Emine Sevgi Özdamar, “Annedili” adlı eseriyle dili bir organ olmaktan çıkarıp daha soyut bir hale getirir. Okura, göç etmenin, göç edilen yerdeki yabancılığın ve geride kalanların acısını sunar. Geçmişten parçalarla hem karakterin hem okurun belleğini harekete geçirir. Okur, karakter ile birlikte ardında

biraktıklarının özlemini yaşar. Belleğe ulaşan tüm yaşantılar bilinç akışı ile kâğıda yansır. Bilinç akışı ile süzülen her kelime karakterin köklerine doğru akar.

Kaynakça

Kırgız Karak, Şenay. (2014), “Edebiyatta Yankılanan Bir Seda: Göç”, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 51, Erzurum, ss. 229-243.

Kuruyazıcı, Nilüfer. (2001), "Almanya'da Oluşan Yeni Bir Yazının Tartışılması: “Gurbeti Vatan Edenler”, Yayma Haz: Mahmut Karakuş-Nilüfer Kuruyazıcı, Ankara: Kültür Bak. Yay.

Lrmgard, Ackermann. (1983), *Gastarbeiterliteratur als Herausforderung*, Frankfurter Herte 1, Januar.

Moretti, Franco. (2005), *Modern Epik:Goethe'den Garcia Marquez'e Dünya Sistemi*, Çev: Nurçin İleri, Mehmet Murat Şahin, Agora Kitaplığı, 1. Baskı.

Özdamar, Emine Sevgi. (1990), *Mutterzunge*, Rotbuch Verlag,

Özdamar, Emine Sevgi. (2013) *Annedili*, Çev:Fikret Doğan, İletişim Yayıncılık A.Ş., 1. Baskı, İstanbul.

Schierloch, Heimke. (1984), *Das alles mir ein Stück Brot. Migrantenliteratur als Objektivierung des Gastarbeiterdaseins*, Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag,.

Sirkeci, İbrahim, (December 2012), “Transnasyonal Mobilite ve Çatışma”, Migration Letters, Volume:9, No:4, pp.353-363.

Tilbe, Ali. (2015), “Göç/Göçer Yazını İncelemelerinde Çatışma ve Göç Kültürü Modeli”, Turkish Migration Conference Selected Proceedings, Edited by Güven Şeker, Ali Tilbe, Mustafa Ökmen, Pınar Yazgan, Deniz Eroğlu, İbrahim Sirkeci, Trnasnational Press London, ss. 458-465.

Uyanık, Gürsel, (2003), “Tartışmaların Odağında Yer Alan Bir Yazın:”Göçmen Yazını”, A.Ü, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı:22, Erzurum, 113-120.

Zengin, Dursun. (2000), “Göçmen Edebiyatı'nda Yeni Bir Yazar. Mehmet Kılıç ve "Fühle Dich Wie Zu Hause" Adlı Romanı”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 40, 3-4, 103-128.